

Sotsiaalse kontrolli mehhanismid ja piiriülene poliitika Eesti ajaloos

**Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni.
Uurimusi 20. sajandi Eesti ajaloost.
Koost. T. Tannberg ja A. Rahi-Tamm.
Rahvusarhiivi toimetised 5 (36). Rahvusarhiiv, 2024, 454 lk.**

MART KULDKEPP

Rahvusarhiivi toimetiste sarja uusim väljaanne – järjekorras juba kolmekümne kuues – koondab kümnet pealtnäha küllaltki eripalgelist artiklit Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni, st ajalise fookusega aastatel 1918–1991. Käsitleva ainese paigutamine nii pikale aegreale on 20. sajandi puhul eeskätt katkestustele ja pöördepunktile keskenduvad Eesti ajalookirjutustraditsioonis pigem ebatavaline, kuid nagu kogumiku koostajad Tõnu Tannberg ja Aigi Rahi-Tamm on saatesõnas (lk 5) rõhutanud, ei puudu kaastöödel seetõttu veel ühised nimetajad. Õieti aitab eri ajastute koos käsitlemisel tekkiv võrdlusmoment tänuväärselt esile tõsta paralleele ja järjepidevusi, mis muidu võiksid märkamatuks jääda.

Artiklikogumiku olulisim temaatiline dominant on poliitilise võimu katsed teostada kontrolli ühiskondlike meeolude ja avalikkusele kättesaadava info üle ning püüded erinevate meetmete abil takistada (kas siis õigustatult või õigustamatult) probleemseteks peetavate nähtuste süvenemist. Selles mõttes võib välja tuua Toivo Kikkase artikli Vabadussõja-aegses Eesti armees toimunud meelsuskontrolli- ja tsensuuriaparaadist, Peeter Kaasiku käsitluse legaliseerimisest kui banditismivastase võitluse vahendist Teisele maailmasõjale vahetult järgnenud aastatel ning Eli Pilve ülevaate stalinistlikust kaadripuhastusest Eesti üldhariduskoolides aastatel 1944–1953. Sama teemaga seostuvad ka kolm kaastööd külma sõja aegsetest nõukogulikest kontrollimehhanismidest: Ott Koori käsitlus erifondidest Nõukogude arhiivisüsteemis, Ermo Karpovi artikkel seltsimehelikest kohtutest ja Kaia Ivaski artikkel Eesti NSV rahvakontrollist. Teise nurga alt on meelsuse kujundamise probleematikaga seotud Mann Loperi käsitlus rahvusliku kasvatuse küsimusest ajaloo õppekavade arengus sõdadevahelise aja Eestis.

Mart Kuldkepp, PhD, Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor, University College London, Department of Scandinavian Studies (SELCS), Gower Street, WC1E 6BT London, Suurbritannia, m.kuldkepp@ucl.ac.uk

Kogumikus püüab eraldi pilku Silver Loidi mahukas, peaaegu lühimonograafia mõõtu käsitus Eesti-Poola suhetest Teise maailmasõja eelõhtul ja algusjärgus. Fotol Poola konstitutsioonipäeva tähistamine 3. mail 1939. aastal Tallinnas.

Esireas vasakult: Eesti välisminister Karl Selter, Maria Laidoner, Melanie Selter, kindral Johan Laidoner ning Poola suursaadik Eestis Waclaw Przesmycki.

Foto: Artur Kalm. RA, EFA.2.0.28044

Ülejäänud kolm artiklit tegelevad kõik välispoliitiliste ja piiriüleste küsimustega. Olev Liivik annab ülevaate 1941. aastal Saksamaale asunud järellumberasujate mälestustest ning Katariina Sofia Pätsi artikkel räägib Kanada väliseestlaste poliitilisest rollist Eesti iseseisvuse taastamisel. Eraldi püüab pilku Silver Loidi mahukas, peaaegu lühimonograafia mõõtu käsitus Eesti-Poola suhetest Teise maailmasõja eelõhtul ja algusjärgus, mis annab väärtuslikku lisateavet selle olulise dimensiooni kohta tooleaegses Eesti välispoliitikas.

On rõõmustav, et kogumiku koostajatel on õnnestunud kaasata märkimisväärne arv nooremaid kolleege, kellest ilmselt mitme jaoks on sinne artikkel esimeste põhjalikumate teaduspublikatsioonide seas. Selles mõttes võiks seda raamatut pidada osalt ka sissevaateks Eesti ajaloolaste uue põlvkonna uurimishuvides, milles tunduvad olulisel kohal olevat võimu ja selle teostamise küsimused (seda eriti seoses avaliku arvamuse ja ühiskondliku lojaalsusega), samuti erinevad rahvusvahelised ja rahvusülesed nähtused (välissuhted, emigratsioon) ning senisest suurem tähelepanu hilisnõukogude ajale ja Eesti Vabariigi taasiseseisvumisperioodile.